

Терминът *усложнено просто изречение* в граматичната литература

Яна Пометкова

The use of the term complicated simple sentence in grammar resources. There is no consensus on the use of the term complicated simple sentence in specialized literature in the field. The present work aims at the analysis of the great variety of views on the question. They are divided into two groups and supplied with our own definition of the term at the end of the study.

Key words: semantic complication, formal semantic complication, deverbatives.

ВЪВЕДЕНИЕ

Терминът *усложнено просто изречение* няма еднозначно тълкуване. Съществуват различни схващания за същността на явлението усложняване, които най-общо могат да се представят в две групи: 1. усложняването на простото изречение е формално-синтактично; 2. усложняването на простото изречение е семантично.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Привържениците на първата концепция разглеждат усложняването като формално-синтактично явление, което засяга синтактичната структура на простото изречение. Така например А. Ф. Прияткина отбелязва, че усложненото изречение от синтактична гледна точка се заключава не в това, че в неговото съдържание са отразени повече от една ситуация, а в наличието на определен тип синтактични отношения, които са два основни типа: допълнителна предикативност и вътрешноредови отношения и на всеки един от тях съответства определен набор от синтактични структури, следователно “усложняването непременно има формално-синтактичен характер, представлява граматическо явление” и може да се каже, че “усложняването на простото изречение се явява факт на тъй наречения “повърхностен” синтаксис, противопоставен на “дълбинния” синтаксис, т.е. на семантическия” (Прияткина 1983: 10). А. Ф. Прияткина установява, че най-често усложняването се извършва с обособени части и с еднородни части на изречението.

Други застъпници на схващането, че усложняването на простото изречение има формално-синтактичен характер, са В. В. Бабайцева и Л. Ю. Максимов, според които “усложненото изречение включва: 1) изречения с еднородни части; 2) изречения с обособени части; 3) изречения с въвеждащи и вметнати конструкции; 4) изречения с обръщения” (Бабайцева, Максимов 1981: 142). Авторите приемат, че център на усложнените изречения са изреченията с обособени части; периферни за сложното изречение са изреченията с въвеждащи и вметнати конструкции и с обръщения; периферни за простото изречение са изреченията с еднородни сказуеми¹ – това разпределение се извършва в зависимост от степента на предикативност на усложняващата част, тъй като тя “съдържа полупредикативност, допълваща основното предикативно ядро и проявяваща се в различна степен. По този начин полупредикативността е допълнително към основното изказване съобщение за отнесеността на изказваното към действителността” (Бабайцева, Максимов 1981: 143).

Усложненото от структурна гледна точка изречение се определя като синтактична единица с преходен характер от Л. Д. Дмитриева: “Усложненото изречение е особен структурен тип изречение, контаминиращ в себе си признаци на

¹ В руската граматична литература съществува мнение, че изречения с две или повече сказуеми към един подлог, свързани със съчинителен съюз, са прости – вж. М. И. Черемисина, Т. А. Колосова. Очерки по теории сложного предложения. Новосибирск, 1987, с. 95.

просто и на сложно изречение – монопредикативна структура с проява на полипредикация” (Дмитриева 1984: 30). Според нея усложняващи са категориите еднородност, обособяване, уточняване, въвеждане и обръщение, а в центъра на усложнените изречения се намират изреченията с второстепенни сказуеми – обстоятелства (това са деепричастията) и с еднородни спрегнати глаголни сказуеми, които в същото време са периферия на сложното изречение.

В българската лингвистична литература с отделни въпроси на усложненото просто изречение се занимава Е. Георгиева (Георгиева 1986; 1987). Авторката изследва пространно словоредата на усложненото просто изречение в българския език. Според нея усложнените прости изречения са “синтактични образувания, структурно съотнасящи се с простото изречение, а смислово, почти винаги и интонационно – със сложното изречение” (Георгиева 1987: 5). Е. Георгиева уточнява, че “такава междинна структура представляват прости изречения, съдържащи обособени части, вметнати (или въвеждащи и вметнати) думи и изрази, някои видове присъединени части” (Георгиева 1987: 5), но според нея има достатъчно основания към тях да бъдат включени и изреченията с еднородни части, с обръщения, с повторени и сложни части на изречението и основателно допълва, че обикновено формално-структурното усложняване е съпроводено от определени смислови, комуникативни, стилистични и др. мотивации.

Второто схващане, според което усложняването на простото изречение е семантично, се изразява от автори, които изследват семантика на синтаксиса. За тях усложняването на простото изречение е процес, който засяга преди всичко неговата семантика.

Семантичното усложняване на простото изречение е обект на проучване на Т. Б. Алисова (Алисова 1971). Според нея най-сложен е проблемът за взаимоотношението на външната граматическа форма на изречението и неговото съдържание. Авторката посочва, че в италианския език просто изречение е това, което има една глаголна форма, независимо от това дали е лична или нелична, а изречения с две глаголни форми, например глагол и деепричастие или глагол и инфинитив, са сложни, защото неличните глаголни форми могат да се преобразуват в изречения. Т. Б. Алисова отбелязва, че формално-граматичната структура на изречението и неговата вътрешна семантична форма не се намират във взаимно еднозначни отношения, поради което изречение, “просто от формално-граматическа гледна точка, може да бъде семантично сложно, разложено на две завършени по смисъл предикативни единици” (Алисова 1971: 4). Според нас това становище е плодотворно, тъй като се акцентува върху асиметрията на формата и съдържанието на усложненото просто изречение. Този подход към изречението поставя началото на редица изследвания на асиметричните предикативни отношения както в простото изречение, така и в сложното изречение.

На усложненото просто изречение отделен труд посвещава А. А. Каминина (Камынина 1983). Авторката аргументирано разкрива схващането си, според което сложността на структурата на простото изречение не е следствие от обикновено количествено удължаване, а “отразява семантичния обем на простото изречение, неговата способност да изразява “сложна мисъл” и съдържателно да се приближава към сложно изречение” (Камынина 1983: 3). А. А. Каминина задълбочено изследва разширяването на простото изречение с обособени определения и обособени деепричастни обстоятелства, които разглежда като полупредикативни членове в различните звена на структурата на простото изречение, а самата полупредикативност – “като определено съдържателно усложняване на простото изречение” (Камынина 1983: 8). Но в работата си тя определя полупредикативните отношения като синтактични и ги диференцира в зависимост от средствата за изразяването им и от тяхното място във формално-семантичната организация на изречението. Според нея полупредикативните конструкции, притежаващи

допълнителна предикативност, са факт на структурата на изречението и са белег на усложняването му. Така например изречението *“Той обича пеенето на птиците”*, макар да се характеризира с полипредикативност, т.е. полипропозитивност, тъй като в него има две предикатни (събитийни) думи: *обича* и *пеенето*, не е усложнено, защото тази полипредикативност зависи от лексиката и не е свързана с формално-синтактичната организация на простото изречение (Камынина 1983: 14).

Всъщност А. А. Каминина изразява становище, което е на границата между двете разгледани групи мнения, а именно, че усложняването на изречението е семантично, но семантичното усложняване трябва да има задължително структурен характер. Според това разбиране извън границите на семантично усложнените прости изречения остават една доста голяма част от тях – това са тези, които включват в състава си отглаголни съществителни имена и същевременно са в основата на семантичното усложняване заедно с деепричастията, понеже като тях означават събитие.

На възможността простото изречение да има в семантичната си структура повече от една предикативна единица обръщат внимание много лингвисти. Според А. В. Супрун “Просто изречение с един граматически предикат може да съдържа в себе си повече пропозиции, т.е. няколко семантични предиката” (Супрун 1997: 3). Подобно становище изразява и В. А. Белошапкина, която смята, че семантично усложнено е това изречение, което, “оставайки монопредикативно, може да изразява смисъл, равен на смисъла от съчетание на изречения” (Белошапкина 1989: 632). И двамата автори са единни в мнението, че просто на равнището на изразяването изречението може да бъде сложно на равнището на изразяването.

На семантично усложненото просто изречение в устната реч специално изследване посвещава М. А. Кормилицина (Кормилицына 2003). Авторката определя кратко, но много точно, че семантично усложнени са “предикативните единици, чийто смисъл представя няколко пропозиции. Това са монопредикативни, но полипропозитивни единици”² (Кормилицына 2003: 25). М. А. Кормилицина подчертава, че застъпва по-широко разбиране на понятието усложнено просто изречение, тъй като включва в него както номинализирани конструкции, причастни и деепричастни конструкции, инфинитивни конструкции, които притежават собствена структура, изоморфна на именуваната от тях ситуация, така и атрибутизации и имена във вторични значения (Кормилицына 2003: 26). Намираме за основателно становището, че семантичното усложняване на простото изречение предполага полипропозитивност, т.е. полисъбитийност на изречението, която възниква вследствие на предикатния (пропозитивния) характер на един от неговите членове.

Интересни наблюдения за мястото на усложненото изречение в йерархическата система на изречението прави Г. А. Золотова, която представя основните модели на изречението по отношение на техните семантико-граматически модификации и усложнения като център на сферична система, обкръжена от концентрични слоеве, постепенно отстъпващи от центъра в близката и в далечната периферия – в синтактичното поле на изречението полипредикативните усложнения на основния модел заемат периферията, последния концентричен кръг (Золотова 1982: 182-183). Авторката основателно поставя акцента върху средствата за полипредикативно усложняване на основния модел на изречението – това са инфинитивът, причастията, деепричастията и девербативите или конструкции, построени на тяхна основа, които, “включвайки се в изречение, реализират предикативните категории време, модалност, лице, частично и относно глагола предикат, на това основание им се приписва признак полупредикативност. Изречение, включващо в

² Според М. А. Кормилицына монопредикативността е характерна за синтактичното равнище на изречението и се изразява в наличието на едно предикативно ядро, а полипропозитивността е белег на семантичното равнище, което се отличава с повече от една именувана ситуация.

своя състав полупредикативни компоненти, става полипредикативно, или предикативно кондензирано³ (Золотова 1982:184). Г. А. Золотова обосновава това свое гледище с помощта на таксисните характеристики на неличните глаголни форми, благодарение на които конструкциите с нелични глаголни форми са функционално идентични на подчинено изречение.

Изследвайки синтаксиса на имената за действие, В. П. Казаков изразява становището, че "отглаголните съществителни са способни да изпълняват функцията на неизосемично изразяване на предиката, а също и да оформят зависима пропозиция в семантично усложненото изречение" (Казаков 1994: 135). Авторът убедително доказва в работата си, че имената за действие притежават признака предикатност (пропозитивност) и употребата им в простото изречение води до неговото семантично усложняване.

В българската лингвистична литература няма отделно изследване на семантично усложненото просто изречение. Възможността за семантичното усложняване на простото изречение се посочва от К. Иванова и Р. Ницолова (Иванова, Ницолова: 1995). Авторките с основание отбелязват: "Вследствие на интелектуализацията простото изречение се усложнява, някой път прекалено, с различни видове кондензирани предикати: отглаголни съществителни, причастни и деепричастни конструкции" (Иванова, Ницолова: 1995: 205). Намираме, че посочените кондензирани предикати са най-типичните средства за семантично усложняване на българското просто изречение⁴, водещи до интелектуализация на езика в областта на синтаксиса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Нашето проучване на усложнените прости изречения в българския език водят до извода, че усложняването на простото изречение е процес, който засяга неговата семантика и се извършва с включване в състава му на девербативни образувания, имащи хибриден характер. Поради семантичната си близост с изходната лична глаголна форма те могат да назовават събитие, което се осмисля в неговата пълнота, тъй като имат таксисно значение време, а понякога и лице (тези значения могат да се определят относно времето и лицето на глагола сказуемо в изречението). Излизайки от разкритите дотук схващания, предлагаме следната дефиниция на усложнено просто изречение: *усложненото просто изречение е такова изречение, което е монопредикативно по форма, но полисъбитийно по съдържание*. Дефиницията е изградена върху най-важните формални и семантични признаци на този вид изречение и подчертава неговия асиметричен характер: просто по форма изречение, но сложно по семантика.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Алисова, Т. Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка (семантическая и грамматическая структура простого предложения). М., 1971.
- [2] Бабайцева, В. В., Л.Ю. Максимов. Современный русский язык: Синтаксис (осложненное предложение). М., 1981.
- [3] Белошапкина, В. А. Синтаксис. Современный русский язык. М., 1989.

³ Въз основа на това си схващане за полипредикативно изречение авторката предлага в друго свое изследване като по-съдържателно деленето на изреченията не на *прости* и *сложни изречения*, а на *монопредикативни* и *полипредикативни изречения* – вж. Г. А. З о л о т о в а. Монопредикативность и полипредикативность в русском синтаксисе. – ВЯ, 1995, № 2, с. 103.

⁴ И. Ликоманова също отбелязва, че "в търсене на кондензация на изказа" в българския език особено често се наблюдават натрупванията на отглаголни съществителни – И. Л и к о м а н о в а. Преводът между теорията и практиката. С., 2002, с. 71.

[4] Георгиева, Е. Към въпроса за типологията на усложненото просто изречение. – БЕ, 1986, № 5, 418 – 423.

[5] Георгиева, Е. Словоред на усложненото просто изречение. С., 1987.

[6] Дмитриева, Л. К. Осложненное предложение в его сближение со сложным на шкале переходности. – В: Сложное предложение в системе других синтаксических категорий. Л., 1984.

[7] Золотова, Г. А. Комуникативные аспекты русского синтаксиса. М., 1982.

[8] Иванова, К., Р. Ницолова. Ние, говорещите хора. С., 1995.

[9] Казаков, В. П. Синтаксис имен действия. Санкт-Петербург, 1994.

[10] Камынина, А. А. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения. Осложнение простого предложения полупредикативными членами. М., 1983.

[11] Кормилицына, М. А. Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в устной речи. М., 2003.

[12] Прияткина, А. Ф. Осложненное простое предложение. Владивосток, 1983.

[13] Супрун, А. В. Грамматика и семантика простого предложения. М., 1997.

За контакти:

Доц. д-р Яна Пометкова, Катедра по български език, литература и изкуство, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 / 84 16 09, в. 207, Е-mail: pometkova@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.